

Kur'ân'ın Mana Zenginliği ve Fonetik Anlam Yansıması Üzerine Bazı Örneklemeler

Bahattin Dartma*

Öz

Kur'ân-ı Kerîm'in vecîz olan ifadeleri, çok geniş anlamlar içermektedir. Arap edebiyatının zirvede olduğu bir dönemde nâzil olmasına rağmen, bu zirveyi de aşmak suretiyle söz konusu alandaki eşsizliğini meydan okuyarak (tahaddî) ortaya koymuştur. İhtivâ ettiği sözleri, cümle yapısı ve sesleri ile onun bu üstünlüğü, hemen herkes tarafından kabul edilmektedir.

Kur'ân'ı anlamak için hakkında sayısız denecek kadar inceleme ve araştırma yapılmıştır. Hatta ona dair yazılan bazı tefsirler onlarca ciltten müteşekkildir. Ancak yapılan bu çalışmalar daha ziyade onun literal anlamlarıyla ilgilidir.

Kanaatimize göre onun birtakım kelimelerinde yer alan bazı harflerin telaffuzu esnasında ortaya çıkan seslerin yansıttığı ilave anlamlar da söz konusudur.

İşte bu çalışmada, Kur'ân'ın bazı kelime ve harflerinin okunuşu sırasında çıkan seslerin yansıttığı bu ek ve tali derecedeki manaların tespitine çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Quran, mana zenginliği, ses, fonetik anlam, anlam yansıması.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı, İstanbul/Türkiye, bahagani@gmail.com, orcid.org/0000-0001-6577-0215

Some Samples on Semantic Richness and Phonetical Meaning Reflections in the Qur'an

Abstract

The terse statements in the Holy Koran offer wide meanings. Although the Qur'an was revealed at a time of summit of the Arab literature, it has transcended this summit by defying its uniqueness in this field. It is clear by everybody that its sounds, words and sentence structure show its superiority.

To understand the Qur'an, countless research and investigations were conducted about it. Besides, some commentaries written about it are composed of dozens of volumes. Yet the results of these studies are rather related to its literal meaning.

In our humble opinion, additional meaning reflected during the pronunciation of some letters in some words also exist.

This small-scale study focusses on the above stated additional and secondary meanings reflected during the reading the Qur'anic words and the sounds.

Keywords: Qur'an, richness of meaning, , sound, phonetic meaning, meaning reflection.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, az sözle çok anlam ifade eden, zengin derin muhtevalara sahip olan bir şaheserdir (cevâmi'u'l-kelim). Kur'ân'ın bu mümeyyiz hususiyeti bizzat Resûlullah (sav) tarafından tam bir sarâhatle ifade edilmiştir:

“Düşmanın üzerine korku sal[ın]makla bana yardım edildi (ben muzaffer kıldım). Bana cevâmî'u'l-kelim verildi. Ben uyurken yerin hazinelerinin anahtarları bana getirilerek ellerime kon[ul]du.”¹

İşte buradaki “cevâmî'u'l-kelim”den maksat, Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Kur'ân, Arap edebiyatının en üst düzeyde seyrettiği bir zaman diliminde inmesine rağmen bu alanda eşsizliğini ve erişilmezliğini, karşı konulmaz bir diyyet ve üslupla ortaya koymuştur. Onun bu yöndeki üstünlüğü, kendisine aşırı bir şekilde karşı olanlar ve husûmet besleyenler tarafından bile itiraf edilmiştir. Zira onun hemen her âyet veya kelimesi bir yana, bazen bir harekesi bile önemli incelikler ve nükteler ihtiva etmektedir. Hatta bazı harflerinin telaffuzu esnasında verdiği sesler dahi kayda değer hikmetlere işaret etmektedir. Bu münasebetle olmalı ki tarih boyunca hakkında, çeşitli açılardan pek çok inceleme ve araştırma yapılmış, -bazıları onlarca cilt tutan- çok sayıda tefsir yazılmıştır. Ve bundan sonra da bu tür çalışmalar devam edecektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah tarafından gönderilen ve ölümsüz değerlere kaynaklık eden en son ilâhî metindir. Bundan sonra vahiy gelmeyeceğine göre insanların, hidâyette olmayanlarının hidâyete gelmeleri, hidâyette olanlarının ise hidâyete üzere devam etmeleri için Kur'ân'a sarılmaktan başka çarelerinin olmadığı görülmektedir. Dolayısı ile Kur'ân'ın, insanlığın her iki dünyasında da yararına olacak tüm yönlerinin en ince ayrıntılarına kadar araştırılarak ortaya çıkarılması elzemdir.

İşte bu düşünceden hareketle biz de bu mütevâzî çalışmamızda, onun engin mana zenginliğine kısaca değindikten sonra, özellikle bazı harf ve kelimelerin telaffuzu esnasında ortaya çıkan seslerin ilave olarak yansıttıkları fonetik anlamları, bazı örnekler üzerinden tespitte çalışacağız.²

1 Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, Sahîhu'l-Buhârî, İstanbul, 1981, Cihâd, 122, Ta'bir, 22, İ'tisâm, 1; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc, Sahîhu Müslim, İstanbul, 1981, Mesâcid, 7.

2 Burada şunu özellikle belirtmemiz gerekir ki bu çalışmamız, harflerin seslerini konu edinmektedir. Bu nedenle ilk bakışta bunun hurûfilikle bir ilgisinin olduğu zannedilebilir. Ancak etüdümüzün hurûfilikle hiçbir ilgisi yoktur. Bu nedenle burada hurûfilikle ilgili kısaca bilgi vermemiz gerekmektedir: Hurûfilik, harflerle sayıların kutsallığını kabul ederek bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen bir anlayıştır. Bu sistemde bütün kâinât, insanın yüzünde bulunduğu kabul edilen ve birine 'hutût-i ebiyye', diğerine de 'hutût-ı ümmiyye' denilen yedişer hatlı iki görünüşle açıklanır. Bütünüyle dini hükümler yirmi sekiz ve otuz iki sayısına uygula-

I. Kur'ân'ın Mana Zenginliği:

Kur'ân'ın muhtevasının zengin olduğuna dair pek çok söz söylenmiş, çalışmalar yapılmıştır. Dolayısı ile meseleyi uzatmamak için bu hususa değinmeden misallere geçmeyi uygun gördük. Ancak konuya ilişkin örneklemelere geçmeden önce meselenin önemine dikkat çekmek amacıyla Kur'ân'ın bu özelliğine dair bir anekdotla işe başlamak istiyoruz:

Rivâyete göre Esmâ'î şöyle demiştir: “Ben bedevî bir câriyeyi şu beyitleri okurken işittim:

‘Bütün günahlarım için Allah’tan mağfiret dilerim. Bana helal olmayan bir insanı öptüm. Ceylan gibi yumuşak bir nazlanması vardı. Gece yarı oldu ve ben (bu gecenin) namazını kılmadım.’

Ona dedim ki, Allah canını alsın, ne kadar da fasihsin! O şöyle dedi: Yüce Allah,

(وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي ۗ إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ)

‘Mûsâ’nın anasına, ‘onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinden onu denize (Nil nehrine) bırak, hiç korkup üzülme, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız’ diye bildirdik”³ buyurduğun-

narak bu hükümlerin insanın yüzünde temsil edildiği ileri sürülür. Bu anlayışı benimseyenler, âyet ve hadisleri hurûfilik sistemi çerçevesinde bâtinî te’villere tabi tutmuşlardır. Hurûfler, özellikle hurûf-ı mukattaanın müfessirlerce ileri sürüldüğünün aksine müteşâbih değil, muhkem olduğunu savunmuşlar, sayısı on dördü bulan bu harfleri de insanın yüzündeki hatlarla ilişkilendirerek açıklamışlardır. Âyetleri, cennet, ceennem ve âhîret hallerini ve bütün dini hükümleri yirmi sekiz veya otuz iki harfe irca ederek te’vile tabi tutarlar. Mesela kelime-i şehâdette geçen Allah lafzında beş harf vardır; bu harflerin adlarının yazımından on dört harf ortaya çıkar; yine kelime-i şehadetdeki Muhammed lafzında da beş harf bulunmakta olup bunların imlâsı da on dört harfi verir; böylece ikisinin toplamı yirmi sekiz eder; buna kelime-i şehadetin ilk kelimesindeki dört harf eklendiğinde sayı otuz ikiye ulaşır. Şu halde kelime-i şehadet, Arap ve Fars alfabelerinin tamamını ve bunların içerdiği hurûfî anlamları ifade etmektedir. Mesela “كُنْ” kelimesi hurûfilik sisteminde şöyle yorumlanır: Kelimeyi oluşturan iki harfin Arapça okunuşu (kâf ve nûn) esas alınır. Böylece altı harf ortaya çıkar (ك-ا-ف-ن-و-ن). Bu şekilde elde edilen altı sayısı altı yönü temsil eder; altı yön ise mekanın aslî özelliklerinden olduğuna göre Allah’ın “kûn” emriyle oluşun ve âlemin (kevn ve mekan) nasıl meydana geldiği ifade edilmiş olur. Hurûflerin önemli bir kısmı, ölümden sonra hayat olmadığına, birleşik varlıkların tekrar basit hale dönüşeceğine, insanın hurûflüğün esasını oluşturan otuz iki kelimenin bilincine varınca kendisinden yükümlülüklerin kalkacağına inanırlar... Bkz., Aksu, Hüsamet, “Hurûfilik”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul, 1998, XVIII, 408-409. Görüldüğü gibi bizim konumuzun hurûfilikle hiçbir ilgisi yoktur.

da, ‘iki emir, iki yasak, iki haber ve iki müjde’yi bir âyette zikretmişken benim bu söylediklerim onun yanında fasih mi sayılır!’⁴

“Bu âyetteki iki emir, ‘çocuğu emzir ve denize bırak’; iki yasak, ‘korkma ve üzülme’; iki haber, ‘onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız’; iki müjde ise, bu iki haberin zımnında olan ‘Mûsâ’yı (yani küçük çocuğu) geri döndürme ve onu peygamberlerden biri kılma’dır.’⁵

Kur'ân'ın fesâhatını, belâğatını, mana incelik ve zenginliğini gösteren bu anekdotan sonra şimdi misallere geçebiliriz.

Misâl 1:

(قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا)

“O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir.”⁶

(رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ)

“(O,) iki doğunun ve iki batının Rabbidir.”⁷

(فَلَا أَقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغْرِبِ إِنَّا لَقَدِرُونَ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ)

“Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki onların yerine onlardan daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter.”⁸

İlk âyette zikredilen “doğu”, bir gün[için]de güneşin doğduğu, “batı” da aynı gün gün[için]de güneşin battığı yöndür. Dar anlamda her bölgenin bir doğusu ve bir de batısı vardır. Çünkü “doğu” ve “batı” kelimeleri müfred (tekil) olarak kullanılmıştır.

İkinci âyette, Allah’ın iki doğunun ve iki batının Rabbi olduğu bildirilmektedir. Bunun şu anlama geldiği söylenebilir: Yer kürenin daima yarısı aydınlık, yarısı da karanlıktır. Karanlık olan kısmın doğusu ve batısı olmaz. Aydınlık olan kısmın ise bir doğusu ve bir de batısı olur. Yer küre tam olarak döndüğünde bu

4 Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, ta'liq, es-Seyyid b. Abdilmağsûd b. Abdirrahîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye – Mü'essesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, IV, 236; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf *el-Bahru'l-Muhîr*, tahkik, Âdil Ahmed Abdulmevcûd – Ali Muhammed Mu'avvaz, 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403/1993, VII, 100-101; Âlûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'el-Mesânî*, Dâru İhyâ'i't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, I, 32, XX, 45.

5 Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menheci*, 10. baskı, Dâru'l-Fikr, Dımaşq, 1430/2009, X, 423.

6 Şu'arâ' (26), 28.

7 Rahmân (55), 17.

8 Me'âric (70), 40-41.

defa karanlık olan kısım, güneşe karşı geldiği için aydınlanır, o zaman onun da bir doğusu ve bir batısı olmuş olur; aydınlık olan kısım ise karanlığa bürünür ve aynı şekilde kararan tarafın doğusu ve batısı olmaz. O halde yer kürenin -bir bütün olarak düşünüldüğü takdirde- iki doğusu ve iki de batısı vardır.

Asıl üzerinde durmak istediğimiz üçüncü âyette ise ‘Yüce Allah’ın doğuların ve batıların Rabbi olduğu’ haber verilmektedir. Bu âyetin de şu hususları anlattığı söylenebilir: Yeryüzünün pek çok bölgesi ve bu bölgelere ait pek çok da doğu ve batı vardır. Zaman farkı olacak şekilde, başka bir ifadeyle geniş anlamıyla ele alınırsa bir beldenin doğusu ve batısı, yıl boyu her gün hep aynı olmamaktadır. Bir beldeye doğan güneşin doğduğu yer, bir önceki gün doğduğu yerin aynısı değildir. Aynı şekilde güneşin battığı yer de böyledir. Her ne kadar yön aynı ise de her günün, hem doğuya ve hem batıya ait açısı birbirinden farklı olmaktadır. Yılın mevsimleri itibariyle güneşin doğuş ve batış yerleri devamlı değişmektedir. Bu ise ancak yer kürenin her yıl güneşin etrafında dönmesiyle mümkündür. İşte yerin bu hareketi, her gün güneşin ayrı açılardan doğup yine ayrı açılardan batmasını gerektirmektedir. Hatta her gün, güneşin doğduğu ve battığı anlar birbirinden farklıdır. Meselâ Ramazan ayının her gününün imsak ve iftar vakitlerinin birbirinden farklı oluşu bundandır. Aynı şekilde yılın her gününün namaz vakitleri de böyledir. Yer kürenin, güneşin etrafında dönüşüne göre bu vakitler sürekli olarak değişmektedir.

Güneşin doğduğu yerlerle battığı yerlerin her gün değişmesi, yer kürenin yuvarlak olduğunu da göstermektedir. Şayet yer düz olsaydı, güneşin her zaman aynı yerden doğması ve yine aynı yerden batması gerekirdi. O zaman da doğular ve batılar diye bir şey söz konusu olmazdı. Fakat yerin yuvarlak olması, hem kendi etrafında ve hem de güneşin çevresinde dönmesi, doğuların ve batıların varlığını gerektirmektedir.⁹

Görüldüğü gibi üç kelimedenden oluşan “doğuların ve batıların Rabbi” ifadesi, coğrafya ve astronomi hakkında, her biri başlı başına birer araştırma konusu olabilecek mahiyette olan pek çok önemli ma‘lûmâtı ihtiva etmektedir.

Misâl 2:

(لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ)

“O’nun (Allah’ın) hiçbir sûrette benzeri/dengi yoktur”.¹⁰

9 es-Şa‘ravi, Muhammed Müteveli, *Mu‘cizetü’l-Kur‘ân*, Ahbâru’l-Yevm, İdâretü’l-Kütübi ve’l-Mektebât, I, 23-25 (terceme, M. Sait Şimşek, Kur‘ân Mucizesi, Konya, 1993, s. 35-38).

10 Şûrâ (42), 11.

Âyette geçen “ك” ve “مثل” kelimeleri müştereken “benzerlik” anlamı ifade etmektedirler. Ancak bu iki kelime arasında şöyle bir önemli nüans vardır: “ك” sıfatta, “مثل” ise zâtta “benzerlik” demektir.¹¹ Buna göre âyetin anlamı şöyle olmalıdır: “Allah’ın ne zâtında, ne de sıfatlarında hiçbir benzeri/dengi yoktur.”

Âyette geçen “ك”e cüz’iyyât, “مثل”e külliyyât anlamı da verilmiştir.¹² Buna göre âyetin manası, “Allah’ın ne cüz’iyyâta, ne de külliyyâta hiçbir benzeri/dengi yoktur” şeklinde olmalıdır.

Bunların dışında bu iki kelimeye (“ك” ve “مثل”e), dolayısıyla âyete, ‘benzerlikte-zıddlıkta’;¹³ ‘başlangıçta-sonda’; ‘zâhirde-bâtında’;¹⁴ ‘ğayb [görünmeyen] âlem[in]de-şehâdet [görünen] âlem[in]de’;¹⁵ ‘cüz’iyyâtı-külliyyâtı bilmede’;¹⁶ ‘dünyada-dünya dışında’; ‘yerde-gökte’; ‘yer altında-yer üstünde ve bunlar arasında’;¹⁷ ‘selbî-sübûtî sıfatlarında hiç bir dengi yoktur’ şeklinde manalar da yüklemek mümkündür.

Görüldüğü gibi bu iki kelime, her birisi başlı başına birer çalışma konusu olan çok geniş ve derin manalar içermektedir.

11 Askerî, Ebû Hilâl, *el-Fürûk el-Lüğaviyye*, tahkik ve ta’lik, Muhammed İbrâhîm Selîm, Dâru’l-İlm ve’s-Sekâfeti, Qâhira, s. 156.

12 es-Safedî, Cemâluddîn Yûsuf b. Hilâl b. Ebi’l-Berekât, *Keşfu’l-Esrâr ve Hetkü’l-Estâr*, Nuru Osmaniye kütüphanesi, numara, 416, varak, 304^a.

13 (وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ) = “(İnsanları) Allah yolundan saptırmak için O’na ortaklar koştular” (İbrâhîm (14), 30). Konuya ilişkin başka âyetler için bkz., Bakara (2), 22, 165; Sebe’ (34), 33; Zümer (39), 8; Fussilet (41), 9. Görüldüğü gibi gerek zikredilen bu âyette ve gerekse referans olarak kaydedilen diğer âyetlerde “تَد” kelimesi geçmektedir. Bu kelime “zıt olan benzer/denk/ortak” anlamına gelmektedir. Bkz., *el-Askerî, el-Fürûq*, s. 154; Cezâ’irî, Nûruddîn b. Ni’metillâh el-Huseynî el-Müsevî, *Fürûqu’l-Lüğât*, tahqîq, Muhammed Razvânuddâye, Dımaşq, s. 213-214. Buna göre mezkûr âyetlerde ‘Allah’a O’nun zıddı olan benzer/denk/ortak koşmalardan’ bahsedilmektedir. Bu nedenle “benzerlikte-zıddlıkta denklik” ifadesini kullandık.

14 “O ilktir, sondur; zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir” (Hadîd (57), 3).

15 “O, öyle Allah’ır ki, O’ndan başka tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir; bağışlayandır” (Haşr (59), 22. Konuya ilişkin başka âyetler için meselâ bkz., En’âm (6), 73; Tevbe (9), 94, 105; R’ad (13), 9; Mü’minün (23), 92; Secde (32), 6; Zümer (39), 46; Cum’a (62), 8; Teğâbün (64), 18.

16 “Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta (levh-i mahfuzda) bulunmasın” (Yûnus (10), 61; Sebe’ (34), 3).

17 “Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O’nundur” (Tâhâ (20), 6)

Misâl 3:

(اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا)

“Allah gökleri, gördüğünüz direkler olmaksızın yükseltmiştir.”¹⁸

Kur’ân bu ifadeleriyle iki ayrı kanunun varlığını haber veriyor olabilir:

1. Yerçekimi kanunu.

2. Bu çekim kuvvetinin dışında kalan cisimlerin kendisiyle boşlukta durabilecekleri kanun. Nitekim dünyadaki diğer gök cisimleri uzayda, bir direk veya dayanak olmadan boşlukta durmaktadırlar.

Başka bir husus da şudur: Uzayda boşlukta belli kanunlara göre hareketini sürdüren her gök cismi, yani yıldız, gezegen vb. büyüklüğü oranında yerçekimi kuvvetine sahiptir. Meselâ güneşin hacmi, dünyanın 330.000, kütlesi ise 1.300.000 katıdır. Bu nedenle yerçekimi orada dünyaya oranla 27.9 kat daha fazladır. Ay ise, dünyadan çok küçük olduğu için yerçekimi dünyanınkinden altı kat azdır.

Güneşteki bu yerçekimi kuvveti, gezegenleri yörüngelerinde tutmaktadır ki, dünya da bu gezegenlere dâhildir. Böylece uzaya dağıtılan milyarlarca yıldız hep bu kanun uyarınca boşlukta durabilmekte ve aralarındaki yerçekimi kanunuyla birbirlerini belli yörüngede tutup –çarpışma olmadan- hareketlerini sağlamaktadırlar.

İşte gökteki cisimlerin biyolojik gözle görülebilen bir direk veya dayanak olmadan durmasının sebebinin bu çekim kanunu olduğunu¹⁹ söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi kısa bir âyet, fizik ve astronomiye dair, her biri başlı başına birer araştırma konusu olan çok önemli hususları ihtiva etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Kur’ân’ın ‘cevâmi‘u’l-kelim’ yani, çok kısa ifadelere çok geniş anlamlar dercettiği konusu hemen herkesin kabulüdür. Dolayısı ile biz burada sözü edilen konuya dair bu üç misalle yetinip onun, ülkemizde üzerinde fazla durulmadığını gördüğümüz fonetik anlam yansıması üzerinde – makalenin hacmine göre- biraz daha fazla misal vererek durmak istiyoruz.

II. Kur’ân’ın kelime ve harflerinde fonetik anlam yansıması

Bilindiği gibi Arapça’da harflerin kendilerine mahsus sıfatları, mahreçleri (çıkış yerleri) ve bu sıfat ve mahreçlere göre onların telaffuzu esnasında çıkarıldıkları çeşitli sesleri vardır. İşte Kur’ân’ın bazı kelimelerindeki bazı harflerin telaffuzu esnasında çıkardıkları bu seslerin bir takım ince fonetik anlamlar yansıttığını söylemek mümkündür. Ve kelimelerin lügat anlamlarına ilâveten ortaya

18 Ra’d (13), 2. Konuya dair başka bir âyet için meselâ bkz., Lokmân (31), 10.

19 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, İstanbul, 1991, VI, 3023-3024.

çıkan bu fonetik anlam yansımalarının, söz konusu lafızların ifade ettikleri sözlük anlamlarına daha bir hareketlilik, canlılık ve işlevsellik kazandırdıkları söylenebilir. Dolayısı ile Kur'ân'ın bu hususiyeti, “cevâmi‘u'l-kelîm” kapsamına giren bir özellik olarak kabul edilebilecek mahiyettedir denebilir.

İşte aşağıdaki misallerle Kur'ân'ın bu tür hususiyetlerini imkânlarımız ölçüsünde ortaya koymaya çalışacağız. Ancak yukarıda olduğu gibi burada da misallere geçmeden önce meselenin önemini vurgulamak için ilginç olduğunu tahmin ettiğimiz bir anekdotla konuya başlamak istiyoruz. Muhammed Hamîdullah konuyla ilgili olarak şöyle bir olay nakletmektedir:

“İstanbul'da iken bana Avrupalı bir müzik profesörü geldi ve şunları anlattı:

Kur'ân'ı tetkik ediyorum. Kur'ân şiir değil, fakat onda öyle bir musiki var ki, insanı hayrete düşürüyor. Şiirde bir kelimenin yerini değiştirsen vezin bozulur, musiki ve ahengin kaybolduğu derhal anlaşılır. Ancak, nesirden bir harf veya birkaç kelime kaldırsan ahenk bozulmaz. Çünkü onda ölçü yoktur. Kur'ân, şiir olmadığı halde ondan bir harf kaldırsan derhal kendine has musikinin aksadığı görülür. Bu, beşer sözünde olamaz. Beşer sözünde böyle istisnasız tam bir ahenk bulunamaz. Bunun için Müslüman oldum. Yoksa ben Arapça bilmem. Kur'ân'ın manasını da anlamam.

Bir zaman sonra bu profesör tekrar bana geldi ve dedi ki:

Ben, Kur'ân'daki musikinin, Kur'ân'ın bir mu‘cizesi olduğuna delalet ettiği için Müslüman olmuştum. Halbuki, “أَمَّا الرَّسُولُ”deki “لَا تُؤَاخِذُنَا”²⁰ ifadesinde bu ahenk bozuluyor, musiki kalmıyor. Bir kelimedede dahi bu ahengin bozulması onun mu‘cizeliğini kaldırır, imanım sarsıldı.

Ona, oku bakalım, nasıl bozuluyor? dedim. Okudu ama, “و”ı med harfî gibi alıp “ت” harfîni uzatarak “لَا تُؤَاخِذُنَا” = lâ tû'êhiznâ” şeklinde okudu.

Ona dedim ki:

Sen yanlış okuyorsun. Oradaki “و”, hemzenin yazılması için konmuştur, med harfî değildir. Onu dikkate alma ve “ت” harfîni uzatmadan “لَا تُؤَاخِذُنَا” = lâ tu'êhiznâ” şeklinde oku.

Profesör, o halde tamam, musiki mükemmel dedi ve gitti.

Geçenlerde bana bir mektup yazmış, ‘teşekkür ederim, imanımı tazeledin’ diyordu.”²¹

20 Bakara (2), 285-286.

21 Ateş, Süleyman, *İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerîm'den Cevaplar*, 4. baskı, Ankara, s. 201-202.

Bu dikkate değer anekdottan sonra şimdi konunun misallerine geçebiliriz.

Misâl 1:

(وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا)

“Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı”.²²

Bu âyette konuyla ilgili olarak “أَغْطَشَ” kelimesindeki “ش” harfi üzerinde duracağız.

“ش” harfinin hems, rihvet, tefeşşî, infitâh, istifâle, terkîk, zuhûr ve ısmât sıfatları vardır.

Şimdi konunun daha iyi anlaşılması için bu sıfatları kısaca açıklayalım:

Hems, lügatte sesi gizli çıkarmaya; tecvid ıstılahında ise bu sığfata sahip olan harfler telaffuz edilirken nefesin harflerle beraber akmasına denir. Sözü edilen harflerin telaffuzu esnasında ses gizli ve zayıf olur.

Rihvet, kelime olarak yumuşak olmak, ıstılahta ise kendilerinde bu sıfatın bulunduğu harflerin sükun ile telaffuzu esnasında ses ve nefesin beraberce akması demektir.

Tefeşşî, lügatta ‘yayılmak’, ıstılahta ise, ‘tefeşşî sıfatı olan “ش” harfini telaffuz ederken sesin, dil ile damak arasında yayılmasına’ denir.

İnfitâh, lügatta açılmak, ayrılmak manalarına gelir. Tecvid ıstılahında kendilerinde infitâh sıfatı bulunan harfler telaffuz edilirken dil ile yukarı damak arasındaki ayrılması manasını ifade etmektedir.

İstifâle, lügatte aşağı olmak, alçalmak demektir. İstılahta ise istifâle harflerini telaffuz ederken dilin yukarı yükselmeyip ağzın dibinde kalması demektir.

Terkîk, lügatte inceltmek, zayıflatmak manalarını ifade eder. Tecvid ıstılahında bu sığfata sahip olan harfi okurken dilin kökünü üst çeneye kaldırmadan aşağıda tutup harfin zatına bir incelik gelmesi, harfin sesiyle ağız içinin dolmaması ve neticede harfin incelmesidir.

İsmât, lügatte men etmek anlamınadır. Bu sığfata sahip olan harfler ağırdır.²³

İşte söz konusu “أَغْطَشَ” kelimesinin, harfleri arasında yer alan “ش” harfinin sahip olduğu ‘hems’ ve ‘tefeşşî’ sıfatları nedeniyle, lügat anlamının yanı sıra ‘ka-

22 Nâiz^{ât} (79), 19.

23 Karaçam, İsmail, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları (nu. 7), İstanbul, s. 218, 220, 224, 226, 227, 235, 244, 248; Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *el-Medhal ilâ İlmi Esvâti’l-Arabîyye*, 1. baskı, Dâru Ammâr, Ammân, 1425/2004, s. 101, 107, 114, 130, 209, 255.

ranlığın, sessiz ve ıssız bir şekilde yavaş yavaş yayılıp çöktüğü' anlamını da yansıttığını söyleyebiliriz. “أَعْطَشَ”nın eş anlamlısı olan “أَظْلَمَ” ise, lügat manası olan “kararttı” anlamı dışında “أَعْطَشَ”nın ifade ettiği bu hususları ihtiva etmemektedir.²⁴

Şu âyetlerde de aynı hususun olduğunu söylemek mümkündür:

(وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ)

*“Dağların da didilmiş renkli yün gibi olduğu gündür (o kâri‘a!).”²⁵

“الْمَنْفُوشِ” kelimesi, harfleri arasında bulunan “ش” harfinin tefeşşî sıfatı nedeniyle ‘dağların, didilmiş/parça parça olmuş renkli yünün her tarafa yayılması gibi dağıldığına’ işaret etmektedir diyebiliriz.

(يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَنَحَّاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ)

*“Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsınız.”²⁶

“ظَاوَشُ” lafzının ise, harfleri arasında yer alan “ش” harfinin, tefeşşî sıfatı sebebiyle, ‘alevin her tarafa yayıldığına’, ayrıca “ظ” harfinin sahip olduğu cehr, rihvet, itbâk, isti‘lâ, tefhîm, zuhûr ve ismât sıfatları²⁷ nedeniyle ‘bu alevin çok şiddetli olduğuna’ işaret ettiğini söyleyebiliriz.

(قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ)

*“O, benim asamdır, dedi, ona dayanırım, onunla davarlarımaya yaprak silkeleirim; benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır.”²⁸

Bu âyette geçen “أَهُشُّ” kelimesindeki “ش” harfi, sahip olduğu tefeşşî sıfatı vasıtasıyla telaffuz edilirken çıkan hışırtılı sesle, ağaç yaprakları düşerken çıkan hışırtı sesi birbirine çok benzemektedir. Dolayısı ile söz konusu “أَهُشُّ” kelimesinin telaffuzu esnasında çıkan bu hışırtılı ses, ağaç yapraklarının silkelenip yere düşerken ‘çok hışırtı çıkardıkları’ şeklinde ek bir anlam ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Misâl 2:

(وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ) (وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ) (النَّجْمِ النَّاقِبِ)

24 Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ‘câzi‘l-Kur‘ân*, Dâru‘l-Menâra, 1. baskı, Cidde-Su‘ûdiyye, 1408/1988, s. 130.

25 Kâri‘a (101), 5.

26 Rahmân (55), 35.

27 Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerim’in Faziletleri*, s. 248. Bu sıfatların bir kısmı yukarıda, bir kısmı da aşağıda kısaca açıklandığı için burada tekrar izah edilmemiştir.

28 Tâhâ (20), 18.

“Göge ve târiqa andolsun. Târiqın ne olduğunu sen nereden bileceksin? (O karanlığı) delen yıldızdır.”²⁹

Bu âyetlerde de “طارق” kelimesini ele alacağız.

Söz konusu kelimeyi oluşturan “ز” kuvvetli, “ط” ve “ق” en kuvvetli harfler-dendir. Dolayısı ile bu kelime, Arap alfabesinin en kuvvetli dört (ض, ط, ظ, ق) harfinden³⁰ ikisi (ط, ق) ile orta kuvvette olan “ز”yı bünyesinde bulundurmaktadır. “ز” da kuvvetli harflerden biri olduğuna göre bu, kelimenin çok kuvvetli olduğu anlamını ifade edebilir.

“ط”nın, cehr, şiddet, qalqale, itbâq, isti‘lâ tefhîm, zuhûr ve ısmât; “ق”ın cehr, şiddet, qalqale, infitâh, isti‘lâ, tefhîm, zuhûr ve ısmât; “ز”nın, tekrîr, cehr, beyniy-ye, infitâh, istifâle, terkîk, zuhur, izlâq sıfatları vardır.

Şimdi konunun daha iyi anlaşılması için bu sıfatların yukarıda izah edilenle-rin dışında kalanlarını kısaca açıklayalım:

Cehr, lügatta açıklamak, ortaya çıkarmak, söz söylerken sesi yükseltmeye, tecvid ıstılahında, kendisinde bu sıfatın bulunduğu harfleri harekeli olarak telaffuz ederken nefes cereyanın hapsedilmesine denir.

Şiddet, lügatta kuvvet ve kudret anlamlarına gelir; tecvide, bu sığfata ait harf-ler sükun ile okunduğı zaman sesin ve nefesin akmaması demektir.

Kalkale, lügatta hareket etmek ve ızdırâb manalarına gelir; tecvid ilminde ise, kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin kılmılda[n]masına denir. Kalkale harf-lerinde hem cehr ve hem de şiddet sıfatı birlikte bulunmaktadır. Bundan dolayı bu harfler sükun ile okunurken ses ve nefes tamamen kesilir. Çünkü şiddet sıfatı sesin, cehr sıfatı da nefesin kesilmesini gerektirir. Bu harfler sâkin olarak okunduklarında sesleri tamamen kesileceğinden, zâtları ortaya çıkamayacağı için, bunların ortaya çıkması, mahreçlerinde hapsedilen sesin kuvvetli bir şekilde zuhuruyla mümkündür.

Itbâk, lügatta yapışmak, uyuşmak manalarına gelir; tecvid ıstılahında, dil kökünün ve ortasının yukarı damağaya yükselmesiyle birlikte damağın dil ortası üzerine intibak etmesidir.

İsti‘lâ, lügatta yükselmek demektir; tecvid ıstılahında, isti‘lâ sıfatlı harfleri telaffuz ederken dilin kökü ile birlikte üst damağaya yükselmesine denir.

Tefhîm, lügatta bir şeyi büyülemek ve kalın yapmak; tecvide ise bu sığfata sahip olan harfler okunurken dilin kökünün üst damağaya kalkması sebebiyle harfe bir kalınlık gelmesi ve ağzın içinin ses ile dolması demektir.

29 Tânk (86), 1-3.

30 Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 215.

Tekrîr, lügatta bir şeyi tekrar etmeye denir. İstilahta, tekrîr sıfatı olan “ر”yı okurken dil ucunun titremesi anlamını ifade eder.

Beyniyye, lügatta ortada olmak demektir. İstilahta, beyniyye harflerini telaffuz ederken sesin ne tamamen akması ne de tamamen hapsolmasına denir.

İzlâk, lügatta süratli ve kolay olmak demektir. İstilahta ise kendisinde bu sıfat bulunan harfleri telaffuz ederken dilin çabuk olması manasına gelir.³¹

Görüldüğü gibi “ط” ve “ق” harflerinin sıfatları da onların en kuvvetli harfler olduğunu göstermektedir.

“Ses işitilecek şekilde kapıyı çalmak, dövmek, metal vb. şeyleri çekiçlemek/ çekiçe dövmek” gibi anlamlara gelen “طرق”dan türeyen bir kelime (ism-i fâil) olarak “طارق”, döven, tokmak vurur gibi şiddetle vuran, geceleyin gelen, kapı çalan, yürek hoplatan, sabaha karşı doğan sabah yıldızı” gibi manalar ifade etmektedir.³²

Âyette kısaca şöyle bir teşbihin olduğu söylenebilir: Kendisine yemin edilen gökten maksat, câhiliyye/şirk karanlığı; “طارق”tan maksat da bu karanlığı bertaraf ederek tevhi'd akîdesini yerleştirmek ve îmân nurunu parlatmak için peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'dir. “طارق”ı açıklayan “النَّجْمُ النَّاقِبُ” = (karanlığı) delen yıldız” ifadelerinin de bu teşbihi desteklediği söylenebilir.

Arapça'da yıldız anlamına gelen daha başka kelimeler de bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında bu kelimenin kullanılmasının manidar bir hikmeti olmalıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi “طارق”, Arap alfabesinin en kuvvetli dört harfinin ikisi (ط, ق) ile kuvvetli bir (ر) harfini bünyesinde bulundurmakta, dolayısı ile en kuvvetli sıfatlara sahip görünmektedir. O halde, söz konusu kelime, ifade ettiği lügat ve istilah anlamlarının yanı sıra, kendisini oluşturan harflerin sahip olduğu sıfatların ve çıkardığı seslerin, “Resülullah'ın çok güçlü bir şekilde gelip câhiliyye/şirk karanlığını, vahiy/îman nuruyla tamamen yok edeceği” şeklinde ilave anlamlar ihtiva etmektedir diyebiliriz.

Şu âyetteki “الطَّامَّةُ” kelimesindeki “ط” harfini de bu açıdan değerlendirebiliriz:

(فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ) (يَوْمَ يَنْذَرُ الْإِنْسَانَ مَا سَعَىٰ)

31 Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 218, 219, 222, 223, 225-226, 227, 229, 234, 242, 248, 249; Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *İlmu Esvâtî'l-Arabîyye*, s. 101, 107, 114, 118, 128, 131, 209, 210, 255.

32 el-Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, (tahqîq, Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmîrâ'î), Beyrut, 1988, V, 96-99 (T-R-Q mad.); İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. 'Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, Dârü Sâdır, Beyrut, 1990/1410, X, 215-218 (T-R-Q mad.); Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, VIII, 5699; es-Şa'ravi, *Mucize-tü'l-Kur'an*, III, 13-14 (terceme, M. Sait Şimşek, *Kur'an Mucizesi*, s. 387).

“Her şeyi alt üst eden o kıyâmet (büyük felâket) geldiği vakit, o gün insan yapıp ettiklerini hatırlar.”³³

İşte “الطَّامَّةُ” kelimesindeki “ط” harfinin, ‘kıyâmetin çok şiddetli bir şekilde yıkıcı olacağı’ anlamını da yansıttığını söylemek mümkündür.

Misâl 3:

(قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) (مَلِكِ النَّاسِ) (إِلَهِ النَّاسِ) (مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ) (الَّذِي يُوسُّوسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ) (مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ)

“De ki: Sığınırım ben insanların Rabbine, insanların Melikine (mutlak sahip ve hâkimine), insanların İlâhına, o sinsi vesvesenin şerrinden: O ki insanların göğüslerine (kötü düşünceler) fısıldar. Gerek cinlerden, gerek insanlardan (olan bütün vesvesecilerin) şerrinden Allah’a sığınırım!”³⁴

Bu âyetlerde ise on defa tekrar edilen ve sûrenin hemen hemen tamamında hâkim unsur olarak görülen “س” harfi ele alınacaktır.

Bu harfin, hems, rihvet, safır, infitâh, istifâle, terkîk, zuhûr ve ısmât sıfatları vardır.

Şimdi konunun daha iyi anlaşılması için burada da mezkûr sıfatlardan yukarıda açıklananlar dışındakileri kısaca îzâh edelim:

Safır, lügatte ıslık ve kuş sesine, ıstılahta ise bu sığırata mensup olan harfleri okurken kuvvetli ve keskin bir sesin çıkmasına denir.³⁵

İşte surede hâkim unsur olan “س” harfinin sıfatları, özellikle de ‘hems’ sıfatı dikkate alındığında söz konusu harfin yer aldığı kelimelerin, ifade ettikleri kelime ve ıstılâhî manaların yanı sıra, “şeytan ve insanlardan olan vesvesecilerin, vesveselerini çok sessiz ve gizli olarak verdikleri” şeklinde ek manalar yansıttığını söylemek mümkündür.

Konu “س” harfinden açılmışken şu âyetleri de buna misâl olarak vermek mümkündür:

(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَتَعَلَّمَ مَا تُوسُّوسُ بِهِ نَفْسُهُ)

*“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz.”³⁶

33 Nâzi‘ât (79), 34-35.

34 Nâs (114), 1-6.

35 Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 228; Ğânim Kaddûri el-Hamed, *İlmü Esvâtî'l-Arabiyye*, s. 122.

36 Kâf (50), 16.

Âyette geçen “تُسْوَسُ” kelimesindeki “س” harflerinin, tıpkı Nâs sûresindeki “س” harfleri gibi “nefsin, vesvesesini çok sessiz ve gizli olarak verdiği” şeklinde ek anlam yansıttığını söyleyebiliriz.

(ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ)

*“Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven, bir kısmınızı bürüyen hafif bir uykuyu indirdi.”³⁷

(إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ)

*“O zaman sizi, Allah’tan bir güven olmak üzere hafif bir uykuyu bürüyordu.”³⁸

Bu âyetlerde geçen “نُعَاسَ” kelimelerindeki “س” harflerinin de yine Nâs sûresindeki “س” harfleri gibi, buldukları kelimelerin lügavî anlamlarına ek manalar kattığını söyleyebiliriz. Dolayısı ile mezkur âyetlerdeki “س” harflerinin, “uykunun, sessiz bir şekilde yavaş yavaş onların üzerine çöktüğü” şeklinde ilâve anlamlar yansıttığını söylemek mümkündür.³⁹

Misâl 4:

(يَوْمَ يُدْعُونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً)

“O gün cehennem ateşine şiddetli bir şekilde itilip kakılırlar.”⁴⁰

Bu âyette “يُدْعُونَ” ve “دَعَاً” kelimelerini ele alacağız.

Bu kelimelerdeki “ع” harfinin, cehr, beyniyye, infitâh, istifâle, terkîk, zuhûr ve ismât sıfatları vardır.⁴¹ Bu kelimelerin kökü olan “دَعَّ”, ‘sırt kısmından sert bir şekilde itilip kakılarak bir yere atılmak’ anlamına gelmektedir.⁴² Bu şekildeki at[ıl]ma olayı atılanın, iradesi dışında, “يُدْعُونَ” ve “دَعَاً” kelimelerindeki sâkin olan “ع” harfinin çıkardığı sese benzer bir ses çıkartmasına sebep olmaktadır.⁴³

Buna göre “يُدْعُونَ” ve “دَعَاً” kelimeleri telaffuz edilirken bunlardaki sâkin olan “ع” harflerinin, bu kelimelerin kökü olan “دَعَّ” lafzının ifade ettiği ‘sırt kısmından

37 Âl-i İmrân (3), 154.

38 Enfâl (8), 11.

39 Kutub, Seyyid, *et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Qur'ân*, Dâru's-Şurûq, 6. baskı, 1400/1980 – 7. baskı, 1402/1982, Beyrut – Kâhire, s. 94-95.

40 Tûr (52), 13.

41 Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 248. Bu sıfatlar yukarıda kısaca izâh edildiği için burada tekrar açıklanmamışlardır.

42 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VIII, 85, (D-A-A mad.).

43 Kutub, *et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Qur'ân*, s. 95.

sert bir şekilde itilip kakılarak bir yere atılma' şeklindeki sözlük anlamına ilâven, atılanın atılırken gayr-i iradî olarak çıkarmış olduğu sese benzeyen kuvvetli bir ses çıkardığı' anlamını da yansıttığını söylemek mümkün gibi görünmektedir.

Misâl 5:

(فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لَّنُنذِرَنَّهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ)

“Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Âhret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir.”⁴⁴

(إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرًّا)

“Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik”⁴⁵

(وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ)

“Âd kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler”⁴⁶

Bu âyetlerde de “صرصر” kelimelerinde bulunan “ص” ve “ر” harfleri üzerinde duracağız.

“ص” harfinin, hems, rihvet, safir, itbâk, isti'lâ, tefhîm, zuhûr ve ismât; “ر” harfinin de tekrîr, cehr, beyniyye, infitâh, istifâle, terkîk, zuhur ve izlâk sıfatları vardır.⁴⁷

“صرصر” kelimesi sözlükte, ‘şiddetli soğuk’ anlamına gelmektedir.⁴⁸

Söz konusu kelimenin, sözlük manasının yanı sıra, yapısını oluşturan ve safir sıfatına sahip olan iki adet “ص” harfi ile, ‘tekrîr’ sıfatı bulunan ve yine iki adet olan “ر” harfinin çıkardığı seslerin, bu ‘aşırı soğuk rüzgara’, ‘sesli ve sürekli olan’ anlamı ilave ettiğini ve buna göre mananın, ‘son derece uğultulu ve gürültülü bir şekilde hiç ara vermeden devamlı olarak esen dondurucu bir soğuk rüzgar’ şeklinde olabileceğini söylemek mümkündür.

44 Fussilet (41), 16.

45 Kamer (54), 19.

46 Hâkka (69), 6.

47 Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 248. Bu sıfatlar yukarıda kısaca îzâh edildiği için burada tekrar açıklanmamışlardır.

48 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IV, 450 (S-R-R mad.); ez-Zebîdî, Muhibbuddîn Ebû'l-Fayz es-Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-'Arûs*, tahqîq Mustafa el-Hicâzî, 1393/1973, Kuveyt, XII, 301 (S-R-R mad.).

Misâl 6:

(تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ)

“Ebû Leheb’in iki eli kurusun! Kurudu da.”⁴⁹

Bu âyette ise, “تَبَّتْ” ve “تَبَّ” kelimelerini inceleyeceğiz.

Bu kelimeleri meydana getiren “ت” harfinin hems, şiddet, infitâh, istifâle, terkîk ve ismât; “ب” harfinin de cehr, şiddet, kalkale, infitâh, istifâle, terkîk, zuhûr ve izlâq sıfatları vardır.⁵⁰

Kelimeleri oluşturan harflerin ortaya çıkardıkları seslerin, Ebû Leheb’e uygulanacak cezanın şiddetini gösterdiği⁵¹ söylenebilir. Çünkü bu harflerde bulunan cehr, şiddet ve çalqale sıfatları çok sert bir ses ortaya koymaktadırlar.

Bu harflerin (“ب” ve “ت”) yer aldığı şu âyetteki “كَبَّتْ” kelimesinde de aynı durumun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür:

(وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكَبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ)

“(Rablerinin huzuruna) kötülükle gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar.”⁵²

“كَبَّتْ” kelimesindeki “ب” ve “ت” harflerinin mahreç ve sıfatları, dolayısı ile telaffuz edilirken çıkardıkları sesler, onların cehenneme çok sert ve şiddetli bir şekilde atıldıklarını ifade ettiği söylenebilir.

Misal 7:

(فَكَيْبُوا فِيهَا هُمْ وَالْعَاوُنُ)

“Onlar ve azgınlar oraya (cehenneme) tepetaklak atılırlar.”⁵³

Bu âyette “كَيْبُوا” kelimesini inceleyeceğiz.

Kelimede yer alan “ب” harfinin sıfatları yukarıda izah edilmişti. “ك” harfinin ise hems, şiddet, infitâh, istifâle, terkîk, zuhûr ve ismât sıfatları vardır.⁵⁴

49 Tebbet (111), 1.

50 Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 248. Bu sıfatlar yukarıda kısaca izâh edildiği için burada tekrar açıklanmamışlardır.

51 Muhammed Huseyn Ali es-Sağîr, *es-Savtu'l-Lüğavî fi'l-Kur'an*, 1. baskı, Dâru'l-Mü'errîhi'l-Arabî, Beyrut, 1420/2000, s. 159; Tetik, Necati, “Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'an ve Kırâat”, *Kur'an ve Dil (Dilbilim ve Hermenötik) Sempozyumu*, Van, 17-18 Mayıs, 2001, s. 298.

52 Neml (26), 90.

53 Şu'arâ' (26), 94.

54 Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 249. Bu sıfatlar yukarıda kısaca açıklandığı için burada tekrar izâh edilmeyeceklerdir.

“كُبْكُبُوا” lafzı, bünyesinde bulunan “ك” ve “ب” harflerinin sıfat ve mahreçlerinden, özellikle de “ب” harfindeki kalkaleden dolayı telaffuz edilirken “كُب = güp” şeklinde şiddetli bir ses çıkmaktadır.

Güp, çarpma, atma, vurma, düşme ve benzeri hareketleri anlatan köktür.⁵⁵ ‘Kalbim güp güp atıyor,’ ‘yüreğim güp güp ediyor,’ ‘güp diye düştü,’ ‘güp güp vurmak’ gibi cümlelerde bu kelime bazen tek bazen de çift olarak kullanılmaktadır. Tabir câizse, içi kum vb. maddelerle dolu olan bir çuval, yüksek bir yerden aşağı atılıp zemine düşünce de “güp” sesi duyulur.

Dolayısı ile “كُبْكُبُوا” kelimesinin, cehennemlikler cehenneme atılırlarken “güp güp” şeklinde şiddetli seslerin de çıkacağını ifade ettiği söylenebilir.

Şu âyetlerde geçen “الْجُبِّ” kelimelerini de bu açıdan değerlendirmek mümkündür:

(قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْفُوهُ فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنْتُمْ فَاعِلِينَ)

*“Onlardan biri, ‘Yusuf’u öldürmeyin, eğer mutlaka yaparsanız onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün)’ dedi.”⁵⁶

(فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَن يَجْعَلُوهُ فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ)

*“Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman, biz Yusuf’a, ‘andolsun ki sen onların bu işlerini onlar (işin) farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin’ diye vahyettik.”⁵⁷

“الْجُبِّ” kelimesinde yer alan “ب” harfinin sıfatları yukarıda zikredilmişti. “ج” harfinin cehr, şiddet, qalqale, infitâh, istifâle, terkik, zuhûr ve ismât sıfatları vardır.⁵⁸

Kuyu anlamına gelen “الْجُبِّ” kelimesindeki “ج” ve “ب” harfleri, sıfat ve mahreçlerine göre telaffuz edilirken “cup” şeklinde bir ses çıkarmaktadırlar. İşte bu ses, durgun bir suya bir cisim atıldığı zaman çıkan “cup”⁵⁹ sesine benzemektedir. Demek ki, zikredilen “الْجُبِّ” kelimesinin telaffuzu esnasında çıkan sesle, Yusuf[as]’ın atıldığı kuyunun içindeki suya düştüğü zaman çıkan ses birbirleriyle örtüşmektedir. Başka bir ifadeyle Yusuf[as]’ın kıssası anlatılırken kuyu anlamın-

55 Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2007, II, 1808 (“güp” mad.).

56 Yusuf (12), 10.

57 Yusuf (12), 15.

58 Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 248. Bu sıfatlar yukarıda kısaca îzah edildiği için burada tekrar açıklanmayacaktır.

59 Eren, Hasan ve arkadaşları, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988, I, 264 (“cup” mad.); Çağbayır, *Türkçe Sözlük*, I, 837 (“cup” mad.).

da bir kelime kullanmak gerekince, “الرَّسَّ، البئر، القليب” gibi bu manaya gelen kelimeler arasından, telaffuz edilirken suya düşen cismin çıkardığı sese benzeyen bir ses veren “الجَبَّ” lafzı tercih edilmiştir.

O halde “الجَبَّ” lafzındaki “ج” ve “ب” harfleri telaffuz edilirken çıkan ses lügavî manaya, ‘Yusuf[as]’ın kuyunun içindeki durgun suya yavaşça bırakılmayıp, -kuvvetli bir ses çıkaracak şekilde- aşağıya doğru şiddetle itilerek atıldığı’ ek anlamını katmaktadır diyebiliriz.

Bu misallerden sonra şimdi Mustafa Sâdık er-Râfi‘î’nin şu özgün tespitini kaydederek çalışmamızı nihayete erdirelim:

“Kelimelerinin üç sesi vardır: Bunlardan birini ruh duyar, ikinci sesi akıl kavrar ve mananın ruha geçmesini sağlar, üçüncü ses ise his ve ruhu kapsar. İşte Kur’ân’daki i‘câzın sırrı ve ruhu da budur.”⁶⁰

Sonuç

Kur’ân, Yüce Allah’ın insanlığa gönderdiği en son ilahî metindir. Kur’ân’ın cevâmî‘u’l-kelim olduğu hemen her kesimin kabulüdür. Bu itibarla Kur’ân’ı anlamak için çeşitli açılardan çok sayıda araştırma ve inceleme yapılmış, ciltlerce tefsirler yazılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmalarda, genellikle Kur’ân’ın edat ve kelimelerinin sözlük ve ıstılah anlamları üzerinde durulduğu görülmektedir.

Kur’ân’ın bir kısım kelimelerinin ifade ettikleri sözlük anlamları yanında, bu kelimeleri oluşturan bazı harflerin telaffuzu esnasında ortaya çıkan seslerin, söz konusu lügavî manalara ek anlamlar kattıklarını söylemek mümkündür. Fonetik anlam yansımaları, Kur’ân’ın sahip olduğu bir başka mana zenginliği olarak “cevâmî‘u’l-kelim” kapsamında kabul edilebilecek mahiyettedir. Dolayısı ile Kur’ân’ın bu yönüne de gereken önem atfedilmelidir.

İşte biz de bu küçük ebatlı makalede Kur’ân’ın bu özelliğine işaret etmeye çalıştık.

60 Keskiöglü, Osman, *Son İlahî Kitap Kur’ân-ı Kerîm*, Ankara, 1987, s. 23-24.

Kaynakça

Muhammed Huseyn Ali es-Sağîr, es-Savtu'l-Lüğavî fi'l-Kur'ân, 1. bs., Beyrut, Dâru'l-Mü'errihî'l-Arabî, 1420/2000.

Aksu, Hüsamettin, "Hurûflik", Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul, 1998.

Âlûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'el-Mesânî, Beyrut, Dâru İhyâ'î't-Türasi'l-Arabi.

Askerî, Ebû Hilâl, el-Fürûk el-Lüğaviyye, tahqîq ve ta'liq Muhammed İbrâhîm Selîm, Qâhira, Dâru'l-İlm ve's-Seqâfeti.

Ateş, Süleyman, İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerîm'den Cevaplar, 4. bs., Ankara.

Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, Sahîhu'l-Buhârî, İstanbul, 1981.

Cezâ'irî, Nûruddîn b. Ni'metillah el-Huseynî el-Mûsevî, Fûrûqu'l-Lüğât, tahqîq Muhammed Razvânuddâye, Dimaşq.

Çağbayır, Yaşar, Ötüken Türkçe Sözlük, İstanbul, 2007.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, el-Bahru'l-Muhît, tahkik Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz, 1. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Eren, Hasan ve arkadaşları, Türkçe Sözlük, Ankara, 1988.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, el-Medhal ilâ İlmi Esvâti'l-'Arabiyye, 1. bs., Ammân, Dâru Ammâr, 1425/2004.

el-Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, tahqîq Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmirâ'î, Beyrut, 1988.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem b. 'Alî b. Ahmed el-Ensârî, Lisânu'l-'Arab, Beyrut, Dâru Sâdir, 1990/1410.

Karaçam, İsmail, Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Keskioglu, Osman, Son İlahî Kitap Kur'ân-ı Kerîm, Ankara, 1987.

Kutub, Seyyid, et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Qur'ân, Beyrut-Kâhire, Dâru'ş-Şurûq, 6. bs.-7. bs., 1400/1980-1402/1982.

Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, en-Nüket ve'l-'Uyûn, ta'liq es-Seyyid b. Abdilmaqsûd b. Abdirrahîm, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye – Mü'essesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye.

Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân*, 1. bs., Cidde-Su'ûdiyye, Dâru'l-Menâra, 1408/1988.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, İstanbul, 1981.
es-Safedî, Cemâluddîn Yûsuf b. Hilâl b. Ebi'l-Berekât, *Keşfu'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr*, Nuru Osmaniye Kütüphanesi, numara, 416.

es-Şa'avi, Muhammed Mütevelli, *Mu'cizetü'l-Kur'ân*, Ahbâru'l-Yevm, İdâretü'l-Kütübi ve'l-Mektebât.

Tetik, Necati, "Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kırâat", *Kur'ân ve Dil (Dilbilim ve Hermenötik) Sempozyumu*, 17-18 Mayıs, 2001.

Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menheci*, 10. bs., Dımaşq, Dâru'l-Fikr, 1430/2009.

Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul.

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İstanbul, 1991.

ez-Zebîdî, Muhibbuddîn Ebû'l-Fayz es-Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-'Arûs*, tahqîq Mustafa el-Hicâzî, Kuveyt, 1393/1973.

